

УДК 101.9(470+571)(092)

АЛЯЄВ Геннадій – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії і соціально-політичних дисциплін, Полтавський національний технічний університет імені Юрія Кондратюка, Першотравневий пр., 24, Полтава, 36011, Україна (gealyaev@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6713-2014>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4727.41.168496>

Бібліографічний опис статті: Аляєв, Г. (2019). «Перша філософія» Семена Франка: на шляху до незбагненого. *Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, 41, 11–28. doi: 10.24919/2522-4727.41.168496.

«ПЕРША ФІЛОСОФІЯ» СЕМЕНА ФРАНКА: НА ШЛЯХУ ДО НЕЗБАГНЕННОГО

Анотація. *Мета.* Встановлення історико-філософського значення архівного тексту С.Л. Франка «Перша філософія» в контексті його місця у творчій еволюції філософа та об'єктивної цінності ідей, що він містить. **Методологія.** Стаття – це передовсім джерелознавче дослідження, відтак основною методологією є текстологічний аналіз, спрямований на встановлення змістових паралелей або відмінностей досліджуваного тексту із відомими працями С. Франка. Текстологічний аналіз доповнюється використанням біографічного підходу, який дає змогу встановити зв'язок між написанням філософського щоденника і окремими фактами біографії філософа, а з іншого боку – доповнити цю біографію фактами інтуїтивно-містичного досвіду, свідчення якого надає цей текст. **Наукова новизна** полягає насамперед у введенні до наукового обігу раніше невідомого тексту видатного російського філософа. Встановлений подвійний характер цього тексту – з одного боку, він має форму філософського щоденника, з іншого – є підготовчими начерками до майбутньої книги. Показано, що на цьому етапі значну роль у формуванні релігійної філософії С. Франка відіграли ідеї Ф. Баадера. Відтворений творчий процес пошуку найбільш адекватної «формули», тобто позначення першореальності, яка є предметом

«першої філософії», і яка, зрештою, знайшла вираження у назві книги «Незбагненне». **Висновки.** Текст «Перша філософія» дає можливість зануритися у творчу лабораторію С. Франка і прослідкувати, як протягом п'яти років викристалізовувались назва і структура задуманої праці, її основна проблематика, як відбувався пошук форми і змісту тих положень, які увійшли до книги «Незбагненне», а також показати й ті тези чи сюжети, що не знайшли в ній подальшого обґрунтування. Текст «Перша філософія», з одного боку, відіграв для філософа роль своєрідної «проби пера», підготовки до безпосередньої роботи над «Незбагненим»; з іншого – має самостійну цінність як з точки зору з'ясування витоків та процесу формування релігійної філософії Франка, так і з точки зору його власної змістовності.

Ключові слова: перша філософія, абсолютне, незбагненне, релігійна філософія, панентеїзм, С.Л. Франк, М. Гайдеггер.

ALIAIEV Hennadii – Doctor of Philosophy Sciences, Professor, Head of the Philosophy and Socio-political Branch of Science Department, Poltava Yuriy Kondratyuk National Technical University, Pershotravneva Avenue, 24, Poltava, 36011, Ukraine (gealyaev@gmail.com)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6713-2014>

DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4727.41.168496>

To cite this article: Aliaiev, H. (2019). «Persha filosofiiia» Semena Franka: na shliakhu do nezbahnennoho [«First philosophy» by Simon Frank: on the way to the unknowable]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia «Filosofiiia» – Problems of Humanities. Series of «Philosophy»: a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University*, 41, 11–28. doi: 10.24919/2522-4727.41.168496 [in Ukrainian].

«FIRST PHILOSOPHY» BY SIMON FRANK: ON THE WAY TO THE UNKNOWABLE

Summary. Purpose. The article aims to determine the historical and philosophical significance of the archival text of Simon Frank «First Philosophy» in the context of its place in the philosopher's creative evolution and the objective value of the ideas contained in it. **Methodology.** The article is a source study; therefore, the main methodology is textual analysis. This analysis aims to establish meaningful paral-

*lels and differences between the text under study and Simon Frank's published works. Textual analysis is complemented by a biographical approach. On the one hand, this approach allows to establish a connection between the writing of a philosophical diary and certain facts of the philosopher's biography, and on the other, to supplement this biography with facts of intuitive-mystical experience, the evidence of which is contained in this text. **Scientific novelty.** The duality of this text is established: on the one hand, it has the form of a philosophical diary, on the other – it is a preparatory outline for a future book. It is shown that at this stage F. Baader played a significant role in the formation of Frank's religious philosophy. Recreated the creative process of finding the most appropriate «formula», that is, the designation of the primal reality, which is the subject of the first philosophy, and which eventually became the title of the book «The Unknowable». **Conclusions.** The text «First Philosophy» allows to see the creative laboratory of Simon Frank and to trace how the name and structure of the conceived book, its main problems were determined over five years. In this case, you can see the development of the form and content of the provisions that will be included in the book as a result, and also show those statements that, on the contrary, were not included in the final text. The text «First Philosophy», on the one hand, was for Frank a preparatory stage before the direct work on the book «The Unknowable»; on the other hand, it has an independent value for determining the sources and the process of forming its religious philosophy, as well as from the point of view of the theoretical content of the text itself.*

Key words: *first philosophy, Absolute, Unknowable, religious philosophy, pantheism, Simon Frank, Martin Heidegger.*

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень та публікацій. Філософська спадщина видатного російського мислителя С.Л. Франка (1877–1950) останнім часом привертає до себе велику увагу. Серед дослідників його творчості – вчені не тільки Росії, але й Польщі, Великої Британії, Німеччини, Чехії, України та інших країн. Річ, вочевидь, не тільки в необхідності більш адекватної реконструкції історико-філософської картини минулого, а в актуальності багатьох ідей філософа. Як зазначив з цього приводу мюнхенський професор П. Елен, філософія С. Франка дає духовно-моральні орієнтири, втрачені суспільством у потрясіннях ХХ ст. (Ehlen, 2009, p. 11).

Серед праць, які присвячені передовсім метафізиці та філософії релігії С. Франка, крім щойно процитованого дослідження П. Елена (у 2012 р. його книга була перекладена російською), відзначимо студії В. Кувакіна (Кувакин, 2014), О. Назарової (Nasarova, 2017), Т. Оболевич (2017), Д. Штаммера (Stammer, 2016).

Поруч із дослідницькими працями, триває робота з видання і перекладу текстів філософа, зокрема у 2000–2013 рр. у Німеччині побачило світ 8-томне зібрання його творів. Тільки в останні роки його твори перекладались також англійською, французькою, іспанською, польською, болгарською, сербською, українською мовами. У 2018 р. розпочато видання Повного зібрання творів С. Франка у Росії. Це стало можливим, зокрема, завдяки інтенсивній пошуковій роботі в архівах, яка уможливила вже сьогодні увести до наукового обігу цілу низку раніше невідомих джерел – невиданих за життя філософа статей, конспектів лекцій, філософських щоденників, листування та інших документів (відзначимо роботу у цій царині Ф. Буббайєра, Т. Оболевич, А. Гапоненкова, Т. Резвих, В. Янцена, В. Кантора, О. Циганкова). Однією з найбільш значущих архівних публікацій текстів Франка стало видання своєрідного філософського щоденника, який він сам назвав «Перша філософія» (Франк, 2017; Аляев & Резвых, 2017).

Метою статті є встановлення історико-філософського значення архівного тексту С. Франка «Перша філософія» в контексті його місця у творчій еволюції філософа та об'єктивної цінності ідей, що він містить.

1. Філософський щоденник чи чернетка майбутньої книги?

Чи не основною працею Семена Франка вважається книга «Незбагненне». За свідченням самого філософа, спочатку вона була написана німецькою мовою – перший варіант «Das Unergründliche» був завершений наприкінці 1935 р., коли філософ ще жив у Берліні (Франк, 1986, с. 118). Проте видати книгу, написану автором неарійського походження, в нацистській Німеччині було нереально. Спроби знайти видавця в Австрії чи Швейцарії також виявилися марними. За цей час Франк вдосконалював німецький текст, але зрештою створив російськомовний варіант – «Непостижимое», – який і був виданий 1939 р. у Парижі.

Щодо задуму книги та початку роботи над нею, то про це донедавна майже нічого не було відомо. Хіба що першою спробою окреслення проблематики майбутнього «Незабгненого» можна вважати видану С. Франком у 1934 р. німецькомовну статтю «Das Absolute». Але тепер ми можемо говорити про те, що філософ працював над майбутньою книгою близько десяти років.

У Бахметевському архіві Колумбійського університету в США, у фонді С.Л. Франка, переданому свого часу його вдовою Тетяною Сергіївною, зберігається, серед іншого, близько 40 зошитів та записників філософа. В одному з цих зошитів, розпочатому восени 1928 р., є текст під назвою «Перша філософія». Це пронумеровані латинськими цифрами главки – загалом їх 87. Здебільшого це невеликі уривки тексту, або конспективний виклад думок чи начерки планів роботи; деякі позначені датою та місцем написання. Більша частина тексту написана російською, але приблизно із серпня 1930 р. Франк починає робити свої нотатки також німецькою. «Перша філософія» завершується у листопаді 1933 р. уривком, який називається «План роботи: “Das Unergründliche”», – тобто, текст писався протягом п’яти років.

Позначення дати та (або) місця написання мають лише 25 уривків «Першої філософії». При цьому можна зробити висновок, що більша частина – приблизно дві третини тексту, – була написана вже в перші два роки (кінець 1928–1930), тоді як надалі інтенсивність записів знижується, а останні три главки, датовані листопадом 1933 р., відокремлює від попереднього запису (21.X.32) більш ніж річна перерва. Можливо, це було пов’язано із завантаженістю іншими видами роботи: відомо, що на початку 30-х рр. С. Франк мав декілька німецькомовних курсів лекцій у Берлінському університеті з історії російської думки та літератури (про ґрунтовну підготовку до занять свідчать розлогі конспекти, які також збереглися у зошитах філософа). З іншого боку, від формату «філософського щоденника» С. Франк уже міг перейти в ці роки до безпосереднього написання тексту майбутньої книги, що він зазвичай робив на окремих аркушах, а не в зошитах. Опосередковані свідчення такої роботи знаходимо у його листуванні. У серпні 1930 р. С. Франк писав В. Ельяшевичу: «Мрію ще написати – німецькою, оскільки російською нема

для кого – велику філософську працю, яку сприймаю на кшталт “лебединої пісні”. Думки у голові є, не вистачає лише часу і здоров’я» (Аляев & Резвых, 2016, с. 64). А вже на початку 1934 р. він звертався до Ф. Степуна, М. Бердяєва та швейцарського славіста Ф. Ліба з проханням допомогти у перемовинах з видавцями щодо прийняття до друку вже частково готової праці (див.: Аляев & Резвых, 2017, с. 8–9). «Я пишу (німецькою) працю “Das Unergründliche”», – повідомляв С. Франк Ф. Лібу 27 лютого 1934 р. (Янцен, 2002, с. 510).

Таким чином, зовнішня форма досліджуваного тексту, а також деякі супутні факти дають підставу говорити про його подвійний характер. З одного боку, це – філософський щоденник, тобто спонтанні записи думок без чіткого визначення їх майбутнього призначення. Власне, зошит починається заголовком «Міркування» («Размышления»), і перші п’ять записів – до початку пронумерованих уривків «Першої філософії» – мають саме такий, випадковий характер. З іншого – якщо не одразу, то поступово ці записи перетворюються на цілеспрямоване напрацювання ідей, формулювань та структури майбутньої книги.

2. Філософія і релігія. Панентеїзм

Наскрізною у «Першій філософії» є тема співвідношення філософії та релігії. Ця проблематика виходить на перший план у С. Франка в 1920-ті рр.: можна згадати, що цій темі був присвячений його перший виступ після вимушеної еміграції – при відкритті Релігійно-філософської академії в Берліні 26 листопада 1922 р. (у 1923 р. текст надрукований у збірнику «Софія»); дотичними до цієї теми є брошура «Релігія і наука» (1925) і доповідь «Релігія і наука у сучасній свідомості» (1926). Теоретичне осмислення співвідношення філософії, релігії і науки вочевидь було необхідне філософу для побудови власної системи релігійної філософії (нагадаємо, що книга «Незбагненне» має підзаголовок «Онтологічний вступ у філософію релігії»).

У середині 1920-х рр. С. Франк звертається до творів Франца Баадера – рукопис «Перша філософія», а також декілька конспектів у зошитах дають підставу для висновку про суттєвий вплив німецького філософа-містика на формування релігійної філософії російського мислителя (див.: Резвых, 2017). Спираючись

на Баадера, Франк обґрунтовує тезу про фактичну єдність філософії та релігії, точніше – про збіг їх фундаментальних спрямувань: «<...> Практична життєва спрямованість релігійної свідомості збігається з теоретичною спрямованістю філософії в її націленості на *істинне, абсолютне буття*» (Франк, 2017, с. 46). Філософія і релігія знають одного й того самого Бога – Абсолютне і Особистість одночасно; саме тому Франк парадоксально зауважує, що Абсолютне вимагає «відстороненості, бідності, поглибленості, тиші» (Франк, 2017, с. 46). Єдність філософії і релігії, так само, як і внутрішній зв'язок Бога й світу, підтверджується і виражається містичним досвідом. Тому, як пише Франк вже у передмові до «Незбагненого», «*philosophia perennis*» (вічна філософія) «принципово збігається з умоглядною містиккою» (Франк, 1990, с. 183).

Осмисленням формули співвідношення релігії і філософії заповнені переважно початкові главки «Першої філософії». С. Франк стверджує, що «філософська робота» щодо осягнення Абсолютного «збігається з релігійною або поєднується з нею» (Франк, 2017, с. 50). Цей підхід фіксується у статті «*Das Absolute*»: «<...> Абсолютне – як би до цього не ставитись – є єдиним і власним предметом філософії» (Frank, 2013, р. 266). Розв'язавши таким чином – на даному етапі – питання принципового співвідношення філософії і релігії (насправді він буде повертатись до цього питання і в наступні роки), Франк мов би відкладає його як пропедевтичне, і будує надалі основну концепцію майбутньої книги – змістову проблематику *філософії релігії, або релігійної філософії*.

На сторінках «Першої філософії» знаходимо поступове формування – у декількох начерках плану – основної структури «Незбагненого». Характерно, що С. Франк постійно підкреслює при цьому, що спирається на результати, досягнуті в «Предметі знання», тобто підкреслює тяглість своєї думки, але одночасно вводить і розглядає принципово нові сюжети. Саме тут на перший план виходить центральна тема метафізики Франка – негативне богослов'я. Уперше з'являється і найважливіша тема «Незбагненого» – тема творіння. Франк стверджує, що співвідношення Бога і світу не можна описати ані як тотожність, ані як розбіжність. Він пробує застосувати для такого опису формулу

Халкідонського догмату, та навіть аріанський термін «подобосуще» (ὁμοιούσιος) (див.: Франк, 2017, с. 61, 63), проте ці спроби не були закріплені в «Незбагненному». Предметом напруженої уваги стає і проблема теодицеї – уже тут з'являється образ «тріщини у всеєдності» (який був пізніше приводом для критики, зокрема, з боку М. Бердяєва), при цьому Франк використовує латинський вираз «hiatus irrationalis». Згадані вище конспекти дають змогу встановити, що ідея ірраціонального провалля у бутті як основа розуміння теодицеї була актуалізована прочитанням Баадера, зокрема – його викладом вчення Бьоме (див.: Франк, 2017, с. 82–83).

Важливою тезою «Першої філософії» є недвозначне протиставлення Франком *панентеїзму* – як позиції, котра схоплює надраціональну (антиномістичну) єдність Творця і творіння, трансцендентності та іманентності, – *теїзму* та *пантеїзму*, як суто раціональним, а тому обмеженим (чи навіть хибним) конструкціям (див.: Франк, 2017, с. 56). Слід зазначити, що в «Незбагненному» Франк не використовує цього терміна, і лише у книгах «З нами Бог» та «Світло у темряві», написаних на початку 1940-х рр., чітко називає свій релігійно-філософський світогляд панентеїзмом. Філософський щоденник «Перша філософія» допомагає встановити, що філософ визначився у цьому плані вже наприкінці 1920-х рр. Панентеїзм виявляється у нього світоглядним аналогом металогічної онтогносеології, розвиненої ще у «Предметі знання». Зокрема, він пише про те, що людське життя і світовий процес є «муками народження обожненого світу», і навіть Бог не може зробити так, щоб цих мук не було; більше того, «у панентеїстичному, металогічному сенсі – хоча Бог у собі є абсолютним і досконалим, але завдяки своєму зв'язку зі світом Він бере участь у цьому процесі – і тому світове життя з його стражданням і злом у цьому сенсі є процесом вдосконалення, сповнення *самого Бога*» (Франк, 2017, с. 96). Варто відзначити, що при характеристиці світогляду Вол. Соловйова у своїй німецькомовній доповіді «Die russische Weltanschauung» (1925), Франк також застосовує термін «Panentheismus» (Frank, 1926, p. 37).

3. Пошук формули «Незбагненого»

Текст «Перша філософія» цікавий також як свідчення пошуку Франком остаточної назви, яка мала відобразити основну

ідею книги. Заголовок «Перша філософія» відсилає до попередньої фундаментальної праці філософа. У передмові до «Предмету знання», говорячи про очищення гносеології від психологізму і відновлення онтології, Франк підкреслював нерозривну єдність «теорії знання і буття», яку пропонував називати не онтологією, а аристотелівським терміном «перша філософія». «Перша філософія є справді перше, таке, що не спирається на щось інше, дослідження основних начал буття, на ґрунті яких вперше стає можливим розрізнення між знанням і предметом знання» (Франк, 1995, с. 39). Це позначення Франк пізніше згадує і в «Незбагненому», додаючи при цьому термін Гайдеггера «*фундаментальна (основоположна) онтологія*» (Франк, 1990, с. 305). Проте як назву завершеної праці термін «перша філософія» Франк не використав. Власне, у досліджуваному тексті це словосполучення ніде, крім назви, не вживається, – тобто, воно позначало лише царину дослідження, але ніяк не характеризувало ту першорезальність, яка була предметом дослідження, а для Франка, вочевидь, важливим було виразити у назві саме цей предмет.

Листування С. Франка з М. Бердяєвим дає підстави думати, що домінуюча на початку «Першої філософії» тема співвідношення філософії і релігії певний час розглядалась Франком як варіант назви. Так, у грудні 1929 р., запитуючи Бердяєва про подальші видавничі плани УМСА-Press, де якраз друкувалась його книга «Духовні основи суспільства», Франк пояснює: «Річ у тому, що мною задумана і в голові готова невелика книжка “Філософія релігії”, аркушів на 8–10. Можна й ще скоротити. Чи є ще якась надія у недалекому майбутньому влаштувати її у видавництво ИМСА?» (див.: Аляев & Резвых, 2017, с. 19–20). Можна практично впевнено говорити про те, що згадана тут «Філософія релігії» мала постати з нещодавно розпочатих Франком нотаток, позначених для себе як «Перша філософія». Проте цей намір не був реалізований.

У першому німецькомовному уривку XLIII з’являється, можливо, перший німецькомовний варіант назви: «*Das Absolute. Grundlegung der natürlichen Theologie*» (Франк, 2017, с. 85). Проте подальша розробка проблематики Абсолютного, вочевидь, переконує Франка у недоцільності використання цього терміна як ос-

новної назви. Він залишається назвою згаданої вище статті, але при цьому автор вимушений враховувати його історико-філософське навантаження. Говорячи про це поняття у своїй статті, Франк мов би виправдовується, доводячи право філософії «претендувати на царину, котра розміщується по той бік відносного і над ним – царину Абсолютного» (Frank, 2013, р. 267).

Дослідження категоріальних трансформацій у позначенні першореальності, які можна прослідкувати за основними текстами Франка (див.: Аляев, 2010), дає підстави говорити, що поняття *Абсолютне* відіграло для філософа проміжну роль на шляху між поняттями *абсолютне буття* і *Незбагненне*. Втім, у статті 1934 р. читаємо: «Незбагненне є нічим іншим, як Абсолютним» (Frank, 2013, р. 275). Текст «Перша філософія» дає можливість уточнити процес цих трансформацій. Так, у главці LXX (березень 1932 р.) з'являється термін *Das Namenlose*, і в декількох наступних записках він постає основною, визначальною категорією, під яку мов би наново вибудовується змістовий план майбутньої книги. Але вже у главці LXXXII (серпень 1932 р.) поруч з *Безіменним* з'являється *Незбагненне*. Нарешті, як вже зазначено, філософський щоденник завершується планом праці «*Das Unergründliche*».

Причину такої заміни можна зрозуміти з такого міркування Франка у згаданому уривку LXXXII: «Перетворення безіменного – незбагненого – з “Воно” на “Ти” – або, радше, переживання і схоплення його ще по той бік Воно і Ти (а також по той бік Я і Ти) як справді *первісного* буття, яке одночасно є Воно, Я і Ти в безпосередньо-неподільній єдності = відчуття немовляти на руках матері, на материнських грудях <...>. Незбагненне, Бог, є любов <...>, визначальне онтичне життєве відчуття, на яке людина постійно обертається – захищеність у любові» (Франк, 2017, с. 128–129). Отже, *Незбагненне*, на відміну від *Абсолютного* чи *Безіменного*, допомагає краще зрозуміти цю первісну реальність в якості «Ти» – в її відношенні до «Я», до людини, котра сама має своє коріння в цій реальності, хоч і незбагненої, але спорідненої.

4. Містичний досвід

Записи «Перша філософія» дають нові свідчення щодо інтуїтивно-містичного досвіду самого С. Франка. Зі спогадів про

філософа було добре відомо про два випадки його містичного досвіду – під час написання «Предмету знання» (приблизно 1913 р.), коли він «почув голос» абсолютного буття «*cogito ergo estesse absolutum*» (див.: Voobuyer, 1995, р. 84), і під час важкої хвороби в останні місяці життя, коли він мав серію містичних переживань єдності із Христом та його муками (див.: Резвых, 2015, с. 233). Тексти «Першої філософії» однозначно свідчать про велике духовне напруження, яке ззовні виглядало як «галюцинації» – про це пише у своїх спогадах Т. Франк («Воспоминая», 2006, с. 218), або інші хворобливі стани (додамо, що завершення першого варіанту «*Das Unergründliche*» у грудні 1935 р. і завершення «Непостижимого» у серпні 1938 р. провокувало у Франка серйозні серцеві напади).

Природу цих «галюцинацій» досить промовисто розкривають власні підписи Франка під окремими записами. Чомусь, наприклад, він не обмежується підписом до главки XXVIII: «Баденвейлер, 8 верес. 1929», – додаючи: «у лісі, 6 г. увечері». Між тим, саме тут йдеться про три кроки пізнання, останній з яких – «живе знання, саморозкриття духовного життя», вища стадія якого – «співучасть *самого життя* – *робота серця* = або, що те ж саме – *благодатне осяяння*» (Франк, 2017, с. 69). Далі знаходимо цілу низку прямих вказівок: «після ночі, котра дала одкровення!»; «завдяки стражданню і духовному зосередженню!»; «після нічної інтуїції»; «з власного внутрішнього досвіду»; «у самоті, після безсонної, значної ночі!»; «Найглибша тиха інтуїція, у лісі, посеред краси хмарного дня пізнього літа»; «низка нічних інтуїцій» (Франк, 2017, с. 78, 111, 113, 124, 127, 131). Як правило, цей інтуїтивно-містичний досвід був пов'язаний або з нічним безсонням, або з «космічним відчуттям» (так Франк колись характеризував поезію Ф. Тютчева) при сприйнятті красот природи.

Філософський щоденник свідчить, отже, що, звертаючись безпосередньо до філософського осмислення Абсолютного, Франк не знаходив кращого методу на цьому шляху, ніж саме такий *безпосередній*, у внутрішньому духовному досвіді, дотик до цієї первинної реальності, – що, безумовно, виходить за межі звичайної людської поведінки та наукового дослідження. Франк

шукав і знаходив *містичні стани* самовідкриття первинного буття – стани того, що він вже у «Предметі знання» позначив як «живе знання».

5. Франк і Гайдеггер

Книга «Незбагненне» інколи розглядається як «відповідь» С. Франка на «Буття і час» М. Гайдеггера. При цьому, за свідченням М. Плотнікова, досі не оприлюднений німецькомовний варіант «Das Unergründliche» «містить суттєво більшу кількість посилань на Гайдеггера, ніж надрукований російськомовний» (Плотников, 1995, с. 171). Що з цього приводу може «сказати» текст «Перша філософія»?

Нагадаємо – книга «Буття і час» вийшла в 1927 р., а «Першу філософію» Франк починає писати наприкінці 1928 р. Про знайомство Франка з працею Гайдеггера свідчить конспект його лекції про німецького філософа, який М. Плотников датує кінцем 20-х рр. (Плотников, 1995, с. 172); нами виявлені в Бахметєвському архіві два варіанти цього тексту, один з яких можна більш точно датувати груднем 1929 р. (див.: Аляев & Резвых, 2017, с. 37). Можна згадати також висловлене Франком у листі до Ф. Ліба від 17 червня 1929 р. бажання прочитати лекцію у Фрайбурзі, оскільки «мені було б особливо цікаво познайомитися з Гуссерлем і Гайдеггером і за їх присутністю зробити доповідь» (Янцен, 2002, с. 446–447). Це бажання, проте, не здійснилося.

У «Першій філософії» якихось прямих посилань чи згадок німецького мислителя немає. Навіть там, де, здавалось би, Франк прямо звертається до Гайдеггерових запитань – наприклад, про розрізнення буття та суцього, або про «Sorge» і «Angst» (Франк, 2017, с. 73–74, 111–112), – його безпосередніми «співрозмовниками» стають Кант, Спіноза, апостол Іоанн або Баадер. Втім, написання Франком уривку, де йдеться про його розуміння онтологічної ієрархії буття та суцього, належить якраз до грудня 1929 р., тобто приблизно збігається зі згаданим конспектом лекції про Гайдеггера.

У зошитах Франка, що зберігаються в Бахметєвському архіві, знайдений ще один документ, що стосується цього сюжету, – це франківський конспект «Sein und Zeit», котрий можна датувати другою половиною 1931 р. (див.: Аляев & Резвых, 2017, с. 35). З огляду на наведені вище факти, а також враховуючи

невеликий обсяг конспекту, його радше слід вважати свідченням не первісного знайомства Франка з книгою Гайдеггера, а, принаймні, повторним зверненням до неї. Це звернення, можливо, було пов'язане з остаточним рішенням писати книгу німецькою – саме з середини 1931 р. німецькомовні уривки «Першої філософії» переважають над російськомовними.

Конспект книги, як і конспект лекції, віддзеркалюють головну «претензію» Франка до Гайдеггера – це «замкненість» людської екзистенції. *Dasein*, за Франком, має розумітись не як людське, а як абсолютне буття, у той час як розуміння Гайдеггера призводить до невинного ідеалізму. Ще у «Предметі знання» Франк почав будувати свою філософію як *ідеал-реалізм*, в якому абсолютне буття є первинною реальністю. У «Першій філософії» він пише про «вічну правду ідеалізму як містики», маючи на увазі вкоріненість людського буття в первинній, абсолютній реальності: «Я-буття, як бездонна глибина, життя, процес і творчість – і предметне буття, як грубий, чужий, і такий, що нав'язується мені і протистоїть мені, *факт* <...>. Завдання подолання цього розриву. Питання: чому є буття? Що означає *бути* і як воно відноситься до мого я? Це питання – рівне за значенням оволодінню буттям, як таким, і залученню до нього – є сутністю *філософії*» (Франк, 2017, с. 81–82).

Отже, можна стверджувати, що від початку роботи над «Першою філософією» – тобто, фактично, над «Незбагненим», – Франк був знайомий з ідеями Гайдеггера, але не концентрувався на дискусії з німецьким мислителем; найімовірніше він використовував «вкнуті» автором «Буття і часу» конструкції у своїх власних побудовах. Намір адресувати книгу німецькому читачеві, вочевидь, спонукав Франка більш предметно звернутися до «*Sein und Zeit*» (що відобразив конспект книги), але все ж «Незбагненне» не набуло характеру полемічної праці.

На завершення цього сюжету звернемо увагу на новітні дослідження, які дають підставу стверджувати, що не тільки Франк знав основну працю Гайдеггера, але й Гайдеггер читав «*Das Unergründliche*», і навіть у 1954 р., на прохання Л. Бінсвангера, клопотав перед одним німецьким видавництвом щодо видання цієї книги (Цыганков & Оболевич, 2018, с. 142). На жаль, ця спроба, як і багато інших зусиль вдови філософа Т. Франк, успіху не мала.

Висновки. Аналіз нещодавно знайденого тексту С. Франка «Перша філософія» уможлиблює висновок, що перед нами – своєрідний філософський щоденник, який одночасно є начерками задуму майбутньої книги. Цей текст допомагає зануритися у творчу лабораторію філософа і прослідкувати, як протягом п'яти років викристалізувалися назва і структура задуманої праці, її основна проблематика, як відбувався пошук форми і змісту тих положень, які увійшли до надрукованого тексту «Незбагненого»; зокрема й побачити, що ця кристалізація не була прямолінійною – деякі тези чи сюжети «Першої філософії» не знайшли подальшого обґрунтування у книзі. Зрештою, можна стверджувати, що текст «Перша філософія», з одного боку, відіграв для філософа роль своєрідної «проби пера», підготовки до безпосередньої роботи над «Незбагненим»; з іншого – він має самостійну цінність з точки зору як з'ясування витоків та процесу формування релігійної філософії Франка, так і його власної змістовності.

Література

- Аляев, Г., & Резвых, Т. (Публ. и коммент.). (2016). Переписка С.Л. Франка с В.Б. Ельяшевичем и Ф.О. Ельяшевич. *Исследования по истории русской мысли [12]: Ежегодник за 2015 год* (с. 40–240). Москва: Издатель Модест Колеров.
- Аляев, Г.Е. (2010). Категориальная экспликация Абсолюта в философии С.Л. Франка. *Життя у вимірах Абсолюту як проблема філософії та культури російського Срібного віку* (с. 207–221). Дрогобич: РВВ ДДПУ ім. І. Франка.
- Аляев, Г.Е., & Резвых, Т.Н. (2017). «Первая философия» Семёна Франка, или пролегомены к книге «Непостижимое». *Исследования по истории русской мысли [13]: Ежегодник за 2016–2017 год* (с. 7–38). Москва: Модест Колеров.
- Воспоминания Татьяны Сергеевны Франк. (2006). В С.Л. Франк, *Саратовский текст* (с. 182–222). Саратов: Изд-во Саратов. ун-та.
- Кувачин, В.А. (2014). *Непостижимое Семёна Франка: эссе о неизвестности*. Москва.
- Оболевич, Т. (2017). *Семен Франк. Штрихи к портрету философа*. Москва: Изд-во ББИ.
- Плотников, Н.С. (1995). С.Л. Франк о М. Хайдеггере. К истории восприятия Хайдеггера в русской мысли. *Вопросы философии*, 9, 169–185.

- Резвых, Т.Н.** (2015). «Моя судьба меня не беспокоит...»: С.Л. Франк в оккупированной Франции. *«Самый выдающийся русский философ»: Философия религии и политики С.Л. Франка: сборник научных статей* (с. 195–240). Москва: Изд-во ПСТГУ.
- Резвых, Т.Н.** (2017). Семен Франк конспектирует Франца Баадера. *Парадигма: философско-культурологический альманах*, 27, 177–187. Санкт-Петербург.
- Франк, С.Л.** (1986). Предсмертное. Воспоминания и мысли. *Вестник русского христианского движения*, 146, 103–126.
- Франк, С.Л.** (1990). Непостижимое. Онтологическое введение в философию религии. В С.Л. Франк, *Сочинения* (с. 181–559). Москва: Правда.
- Франк, С.Л.** (1995). Предмет знания: об основах и пределах отвлечённого знания. В С.Л. Франк, *Предмет знания. Душа человека* (с. 35–416). Санкт-Петербург: Наука.
- Франк, С.Л.** (2017). <Размышления. Первая философия>. Г.Е. Аляева & Т.Н. Резвых, (Публ. и коммент.), *Исследования по истории русской мысли [13]: Ежегодник за 2016–2017 год* (с. 39–134). Москва: Модест Колеров.
- Цыганков, А.С., & Оболевич, Т.** (2018). История семьи и творчества С.Л. Франка в переписке Л. Бинсвангера и Т. Франк. *Философия. Журнал Высшей школы экономики*, 2 (2), 134–155.
- Янцен, В.** (2002). Письма русских мыслителей в базельском архиве Фрица Либха: Н.А. Бердяев, Лев Шестов, С.Л. Франк, С.Н. Булгаков (1926–1948). *Исследования по истории русской мысли: Ежегодник за 2001–2002 годы* (с. 227–563). Москва: Три квадрата.
- Boobbyer, Ph.** (1995). *S.L. Frank: the life and work of a Russian philosopher, 1877–1950*. Ohio University Press.
- Ehlen, P.** (2009). *Russische Religionsphilosophie im 20. Jahrhundert: Simon L. Frank. Das Gottmenschliche des Menschen*. München: Verlag Karl Alber Freiburg.
- Frank, S.** (2013). Das Absolute. *Frank Werke, Bd. 8. Lebendiges Wissen. Aufsätze zur Philosophie* (pp. 266–281). München: Alber, Freiburg.
- Frank, S.** (1926). *Die russische Weltanschauung*. Charlottenburg 2: Pan-Verlag Rolf Heise.
- Nasarova, O.** (2017). *Das Problem der Wiedergeburt und Neubegründung der Metaphysik am Beispiel der christlichen philosophischen Traditionen. Die russische religiöse Philosophie (Simon L. Frank) und die deutschsprachige neuscholastische Philosophie (Emerich Coreth)*. München: Herbert Utz.

Stammer, D. (2016). *Im Erleben Gott begegnen: Zur philosophischen Theologie Simon L. Franks*. München: Verlag Karl Alber.

References

- Aliaiev, G., & Rezvykh, T.** (Comps.). (2016). Perepiska S. Franka s V. Elia-shevichem i F. Eliashevich [Correspondence of S. Frank with V. Elya-shevich and F. Elyashevich]. *Issledovaniia po istorii russkoi mysli [12]: Ezhegodnik za 2015 god – Studies in Russian intellectual History [12]: Yearbook for 2015* (pp. 40–240). Moscow: Modest Kolerov [in Russian].
- Aliaiev, G.** (2010). Kategorialnaia eksplikatsiia Absoliuta v filosofii S.L. Franka [Categorical explication of the Absolute in the philosophy of Simon Frank]. *Zhyttia u vymirakh Absoliutu yak problema filosofii i kultury rosiiskoho Sribnoho viku – Life in the dimensions of the Absolute as a problem of philosophy and culture of the Russian Silver age* (pp. 207–221). Drohobych [in Russian].
- Aliaiev, G., & Rezvykh, T.** (2017). «Pervaia filosofiiia» Semena Franka, ili prolegomeny k knige «Nepostizhimoe» [«The first philosophy» by Simon Frank, or prolegomena to the book «Unknowable»]. *Issledovaniia po istorii russkoi mysli [13]: Ezhegodnik za 2016–2017 god – Studies in Russian intellectual History [13]: Yearbook for 2016–2017* (pp. 7–38). Moscow: Modest Kolerov [in Russian].
- Vospominaniia Tatiiany Sergeevny Frank [Memories of Tatyana S. Frank]. (2006). In S. Frank, *Saratovskii tekst – Saratov text* (pp. 182–222). Saratov [in Russian].
- Kuvakin, V.** (2014). *Nepostizhimoe Semena Franka: esse o neizvestnosti [The Simon Frank's Unknowable: An Essay on the Unknown]*. Moscow [in Russian].
- Obolevich, T.** (2017). *Semen Frank. Shtrikhi k portretu filosofa [Simon Frank. Strokes to the portrait of the philosopher]*. Moscow [in Russian].
- Plotnikov, N.** (1995). S. Frank o M. Haidegger. K istorii vospriiatiia Haideggera v russkoi mysli [S. Frank about M. Heidegger. To the history of Heidegger's perception in Russian thought]. *Voprosy filosofii – Questions of philosophy*, 9, 169–185 [in Russian].
- Rezvykh, T.** (2015). «Moia sudba menia ne bespokoit...»: S. Frank v okkupirovannoi Frantcii [«My fate does not bother me...»: Simon Frank in occupied France]. «*Samyi vydaiushchiisya russkii filosof*»: *Filosofiiia religii i politiki S. Franka – «The Most Eminent Russian Philosopher»: Simon Frank's Philosophy of Religion and Politics* (pp. 195–240). Moscow [in Russian].

- Rezvykh, T.** (2017). Semen Frank konspektiruet Frantca Baadera [Simon Frank outlines Franz Baader]. *Paradigma: Filosofsko-kulturologicheski almanakh – Paradigm: Philosophical Cultural Almanac*, 27, 177–187 [in Russian].
- Frank, S.** (1986). Predsmertnoe. Vospominaniia i mysli [Deathbed. Memories and thoughts]. *Vestnik russkogo khristianskogo dvizheniia – Bulletin of the Russian Christian movement*, 146, 103–126 [in Russian].
- Frank, S.** (1990). Nepostizhimoe. Ontologicheskoe vvedenie v filosofiiu religii [The Unknowable. An Ontological Introduction to the Philosophy of Religion]. In S. Frank, *Sochineniia – Works* (pp. 181–559). Moscow: Pravda [in Russian].
- Frank, S.** (1995). Predmet znaniia: ob osnovakh i predelakh otvlechnogo znaniia [The subject of knowledge. On the basics and limits of abstract knowledge]. In S. Frank, *Predmet znaniia. Dusha cheloveka – The subject of knowledge. Man's Soul* (pp. 35–416). Sankt-Peterburg: Nauka [in Russian].
- Frank, S.** (2017). Razmyshleniia. Pervaia filosofiiia [Reflections. First philosophy]. In G. Aliaiev & T. Rezvykh (Comps.), *Issledovaniia po istorii russkoi mysli [13]: Ezhegodnik za 2016–2017 god – Studies in Russian intellectual History [13]: Yearbook for 2016–2017* (pp. 39–134). Moscow: Modest Kolerov [in Russian].
- Tcygankov, A., & Obolevich, T.** (2018). Istoriia semi i tvorchestva S. Franka v perepiske L. Binsvanger i T. Frank [Semyon Frank's Life and Writings in the Correspondence between Ludwig Binswanger and Tatyana Frank]. *Filosofiiia. Zhurnal Vysshei shkoly ekonomiki – Philosophy. Journal of The Higher School of Economics*, 2 (2), 134–155 [in Russian].
- Iantcen, V.** (2002). Pisma russkikh myslitelei v bazelskom arkhive Fritca Liba: N. Berdiaev, Lev Shestov, S. Frank, S. Bulgakov (1926–1948) [Letters of Russian Thinkers in the Fritz Lieb Basel Archive: N. Berdyaev, Lev Shestov, S. Frank, S. Bulgakov (1926–1948)]. *Issledovaniia po istorii russkoi mysli: Ezhegodnik za 2001–2002 gody – Studies in Russian intellectual History: Yearbook for 2001–2002* (pp. 227–563). Moscow: Tri kvadrata [in Russian].
- Boobbyer, Ph.** (1995). *S.L. Frank: the life and work of a Russian philosopher, 1877–1950*. Ohio University Press.
- Ehlen, P.** (2009). *Russische Religionsphilosophie im 20. Jahrhundert: Simon L. Frank. Das Gottmenschliche des Menschen*. München: Verlag Karl Alber Freiburg
- Frank, S.** (2013). Das Absolute. *Frank Werke, Bd. 8. Lebendiges Wissen. Aufsätze zur Philosophie* (pp. 266–281). München: Alber, Freiburg.

Frank, S. (1926). *Die russische Weltanschauung*. Charlottenburg 2, Pan-Verlag Rolf Heise.

Nasarova, O. (2017). *Das Problem der Wiedergeburt und Neubegründung der Metaphysik am Beispiel der christlichen philosophischen Traditionen. Die russische religiöse Philosophie (Simon L. Frank) und die deutschsprachige neuscholastische Philosophie (Emerich Coreth)*. München: Herbert Utz.

Stammer, D. (2016). *Im Erleben Gott begegnen: Zur philosophischen Theologie Simon L. Franks*. München: Verlag Karl Alber.

Стаття надійшла 16 квітня 2019 року.